

УДК 37(485)(092)"18/19"

DOI: 10.31499/2307-4906.3.2019.190335

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ЕЛЛЕН КЕЙ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Кушнір Валентина, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-9037-8060

E-mail: valkushnir1@gmail.com

У статті розглянуто педагогічні ідеї Еллен Кей у контексті розвитку європейської системи освіти кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Здійснено ретроспективний аналіз поглядів педагога на розвиток експериментальної системи освіти, самоцінність періоду дитинства, виявлено її ставлення до суспільного виховання. З'ясовано, що попри підтримку розвитку суспільного виховання, Еллен Кей була переконаною прихильницею домашнього виховання. Окреслено причини, які виокремила Еллен Кей, що зумовлюють потребу обережного масового введення дитячих садків.

Ключові слова: Еллен Кей, експериментальна педагогіка, Століття дитини, дитячий садок, домашнє виховання, теорія вільного виховання, європейська система освіти, відомий педагог.

ELLEN KAY'S PEDAGOGICAL IDEAS IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF A EUROPEAN EDUCATIONAL SYSTEM IN THE XIX – XX S.

Kushnir Valentyna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Preschool Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

The article examines Ellen Kay's pedagogical ideas in the context of the development of a European education system in the ending of XIX – beginning of the XX century. It reveals the retrospective analysis of the teacher's views on the development of the experimental education system, the self-esteem of the childhood period, and its relation to public education. It has been found that despite supporting public education, Ellen Kay was a committed supporter of home education. The reasons highlighted by Ellen Kay are the reasons for the need for careful mass introduction of kindergartens.

The paper characterizes the section "School of the future", taken from the book "Century of the child", which was devoted to a detailed description of experimental schools, which appeared at the end of the XIX century. Thus, the creative activity of the students was maintained, great attention was paid to the physical education and psychological comfort of the students.

Ellen Kay has been found to favor home-based childcare. According to her, only a family can ensure the full development of a child of preschool age, the development of her individuality, to provide mental health, full employment and moral education. Therefore, the teacher argued the importance of the role of mother, parental influence on the formation of the child's personality.

Ellen Kay was found to be relevant to the formation of a new generation of mothers who would be able to devote themselves to children and to raise them at home for up to 12 years. It was the state's responsibility to provide such an opportunity.

Keywords: Ellen Kay, experimental pedagogy, Century of the child, kindergarten, home education, theory of free education, European equine education system, famous teacher.

Сучасна модернізація системи освіти направлена на створення та використання новітніх технологій навчання і виховання для формування гармонійно розвиненої, творчої, толерантної та соціально активної особистості. Аналіз педагогічних концепцій відомих педагогів минулого, переосмислення їх ідей та методів сприятиме створенню нових педагогічних парадигм, включення цього досвіду у сучасну освітню практику.

У цьому контексті в історії розвитку педагогічної думки цікавим періодом виділяється кінець XIX – початок XX ст. У європейській педагогіці цей період характеризується розвитком реформаторських систем, одна із яких – вільного виховання. Представники цього напрямку заявили нові принципи і методи виховання, які дозволили їм досягти ефективних результатів у педагогічній практиці.

Вагомим представником цього напрямку була Еллен Кей – шведська письменниця, публіцист, громадський діяч, лідер жіночого руху та відомий педагог чий ідеї мали великий вплив на розвиток педагогіки XX ст. Її книга «Століття дитини» (1900) стала своєрідним маніфестом вільного виховання. Вона була перекладена на всі європейські мови і витримала велику кількість видань. Ідеї, викладені в книзі, сприяли популяризації нових шкіл поширенню прогресивного педагогічного мислення як серед педагогів, так і серед батьків. Педагогічна концепція педагога не втратила своєї актуальності і нині тому може успішно інтегруватися у сучасну освітню систему.

Історіографічний пошук показав, що теорія вільного виховання була предметом вивчення таких вчених як О. Барило (2004 р.) (вивчення проблеми вільного виховання в реформаторській педагогіці кінця XIX – першої третини XX століття), Л. Ворошилової (1998 р.) (вивчення методології і теорії вільного виховання у вітчизняній педагогіці початку XX століття), І. Гончар (2012 р.) (розвиток теорії вільного виховання у зарубіжній та вітчизняній педагогічній думці кін. XIX – першої пол. XX ст.) [1] та ін. Деякі аспекти педагогічних ідей Еллен Кей вивчала О. Квас (2011 р.) (принципи педагогіки Еллен Кей) [2]. Серед російських дослідників аналіз певних аспектів педагогічних поглядів Еллен Кей здійснила М. Михайлова (2006 р.) [5].

Актуальність ідей Еллен Кей і їх вплив на розвиток європейської системи освіти зумовили потребу ретроспективного аналізу поглядів педагога на самоцінність періоду дитинства та її ставлення до суспільного виховання дітей, ролі матері та сім'ї у формуванні особистості дитини.

Мета статті – історико-педагогічний аналіз поглядів Еллен Кей у контексті розвитку європейської системи освіти кін. XIX – поч. XX ст.

Значний прогрес у науковому пізнанні світу та досягнення промислової революції у Європі кін. XIX – поч. XX ст. спричинили технічну, а згодом і науково-технічну революції, що кардинально змінило становище людини у системі природних і соціальних процесів.

Зміна світосприйняття супроводжувалася підвищенням значимості освіти і виховання, а економічні перетворення вимагали значної кількості освічених людей. Поступово в означений період у багатьох європейських країнах відбулося становлення загальної освіти. Соціальна потреба в освіті на масовому рівні висунула на порядок денний питання про якість освіти.

Основною якісною зміною у розвитку системи освіти в другій половині XIX ст. стає посилення ролі держави на рівні законодавчої, виконавчої та фінансової сфер. У багатьох країнах складається державна система освіти, покликана забезпечити

потреби суспільства і держави в професійно підготовлених кадрах, у першу чергу для промисловості і адміністрації. Введення обов'язкового безкоштовного державного навчання (у Великобританії до 14 років, у США до 16 років, в ряді штатів – до 18 років) призводить до створення системи державного фінансування шкільної освіти. Вперше державне фінансування школи було проведено парламентом Великобританії в 1830 році, а в 1839 році був створений спеціальний комітет для розподілу шкільних субсидій, включаючи допомогу учням (які досягли незабаром третини від суми, що виділяється). Необхідність законодавчого забезпечення рівного права на освіту, або вирішення питання про участь церкви в освіті призводить до становлення шкільного законодавства. Як приклад подібного законодавчого регулювання системи освіти можна вважати законодавство, прийняте в штатах Нової Англії в США, або Education Act, прийнятий у Великобританії в 1870 році. З'являються структури виконавчої влади, що здійснюють управління і контроль в системі освіти, що викликає полеміку між прихильниками її централізації і децентралізації [5, с. 15].

Основним критерієм якісного розвитку системи освіти було і є її зв'язок з потребами соціального і державного розвитку. Відповідно до цього в другій половині XIX століття складаються два основних підходи до змісту системи освіти, які з певною часткою умовності можна позначити як британську (школа підвищеної освіти, покликана формувати лідерів) і німецьку (масова школа). Сутність першого підходу до змісту освіти полягала в цільовому акценті освітнього процесу на формування громадянськості, лідерства, витриманого в дусі поглядів Аристотеля чеснот (особлива увага приділялася класичній гуманітарній освіті); базовим морально-психологічним механізмом цього підходу було яскраво виражене прагнення до індивідуальної свободи, що поєднувалася з суворою протестантською етикою обов'язку, зокрема соціального. Німецький (пруський) підхід пов'язував систему освіти з іншими якісними характеристиками, які були покликані забезпечити державі професійно підготовлених і лояльних підданих; базовим морально-психологічним механізмом тут була орієнтація на колективістські установки, поєднана з абсолютизацією державно-правових інститутів. Основний нахил робився на розвиток природничої та технічної освіти, розвиток якої було продиктовано прагматичними міркуваннями. Німецькі гімназії, на відміну від англійських public school, носили державний характер, призначалися для підготовки розвинених і культурних чиновників у них цінувалася дисципліна та беззаперечне підпорядкування можновладцям.

Водночас в означений період обґрунтовувалася необхідність створення двох ступенів загальноосвітньої школи – початкової і середньої. Перша носила характер практичної освіти, друга – об'єднання класичної та природничої освіти. Початкова школа була загальною і безкоштовною, середня – платною, тому недоступною для значної частини населення. І все ж, національні системи освіти могли пишатися значним зростанням грамотності населення, що виросла до кінця XIX століття до 70–80 %, а в Німеччині – до 90 % [5, с. 16].

Зростання потреби соціальних і державних інститутів в підвищенні освітнього рівня населення зумовило виникнення значної кількості нових педагогічних центрів, організацій які мали експериментальну спрямованість. Згодом, на початку XX ст. з'являються міжнародні педагогічні організації, такі як Ліга нового виховання і Міжнародне бюро освіти.

Особливу значимість в означений період мала книга «Століття дитини» (1900) відомої шведської діячки Еллен Кей (1849–1926). Один з розділів цієї книги «Школа майбутнього» був присвячений детальному опису експериментальних шкіл, які з'явилися в останні десятиліття XIX ст., у яких переосмислювалася традиційна практика викладання з позицій виховання нового типу особистості, активно застосовувались інноваційні методи навчання, підтримувалась творча активність учнів, приділялась велика увага фізичному вихованню та психологічному комфорту учнів. Саме ці школи (їх налічувалося по всій Європі більше сотні), рухали педагогічну науку і практику вперед.

Еллен Кей була відомим педагогом, яка близько 20 років пропрацювала вчителькою у приватній школі для дівчаток у Стокгольмі. Ця школа була експериментальною. У ній надавалась велика свобода ученицям, заохочувалася їх самостійність, лекції проводилися у затишній вітальні, замість оцінок давали яблука – самим старанним в якості нагороди, а тому хто відставав, в якості «втішного призу» – «щоб їх серця не застигли в протиріччі і гіркоти» [6, с. 78].

Поряд із педагогічною практикою, Еллен Кей читала лекції в Інституті для робочих у Стокгольмі (директором якого був Антон Нюстрем) з історії, літератури, мистецтва. Була одним із популярних викладачів, володіла ораторським мистецтвом і збирала повну залу слухачів. Через здібність до чіткого і влучного висловлення думки її вважали одним із ярок ораторів Швеції, яка вміла зацікавити будь-яку аудиторію [6, с. 39].

У книзі «Століття дитини» Еллен Кей детально описала школу *Cecila Reddi* в Ебботсхольмі (Рочестер, Стаффордшир, Англія, 1889), привертаючи увагу на практичне спрямування навчання у ній, міжпредметні зв'язки, відсутність нагород і оцінок, взаємодію педагога з батьками [3, с. 244–245]. Основні принципи школи знайшли згодом своїх послідовників як у самій Великобританії, так і за її межами. Так, учень Редді, Дж. Бедлі, який працював учителем у Ебботсхольмі, заснував власну школу в Бідалсі. Німецький педагог Г. Літц і французький педагог Е. Демулен також вдавалися до спроб повторити й удосконалити досвід Редді.

У своєму огляді Еллен Кей представила школу, засновану оточенням короля Альфреда (*King Alfred School society*) в Лондоні (1898). Ця школа практикувала спільне навчання хлопчиків і дівчаток, взаємодію сім'ї і школи і максимальну наближеність навчання до дійсності. Зокрема, викладання математики і фізики пов'язувалося з викладанням ремесел, де діти вчилися застосовувати отримані ними знання на практиці. Початкове навчання у школі відбувалося без книг і не за шкільною партою, а під час прогулянок по Лондону, відвідування музеїв та ін. Як незаперечний позитивний факт Еллен Кей відзначає відсутність нагород і оцінок [3, с. 246].

«Наймолодшою і радикальною англійською реформшколою» називала Еллен Кей школу *Ruskin Home-School* (директор – *Гаррі Ловерізон*) в графстві Норфолк, яка була схожа на пансіон сімейного типу, де підтримувалася домашня тепла атмосфера. Першорядне значення в ній надавалося фізичному здоров'ю учнів, занять спортом, прогулянок, ігор на свіжому повітрі, природничі науки викладалися наочно, при спостереженні явищ природи, при вивченні мов нахил робився на розмовну мову, для практичної значимості під час закордонних поїздок. Кінцевою метою навчання в цій школі проголошувалося виховання людини нового типу людини, впевненої в собі,

фізично розвиненої і психологічно стійкої, чутливої до багатств культури і нових ідей, здатної до прийняття самостійних рішень, допитливої і активної [3, с. 250].

У книзі було описано також Школа для сиріт *Поля Робіна* у Франції, реформ-школи Феррейри в Іспанії, школу Декролі в Брюсселі, перші спроби створення сімейних дитячих будинків в Австрії, Будинок Песталоцці і Фребеля в Берліні, і відкритий його послідовниками *The Sesame House for Home Life Training* в Лондоні та ін.

Водночас у книзі Еллен Кей привертала увагу читача на виникнення батьківських громадських організацій у Великобританії (*Parents National Educational Union* (Національний виховний союз батьків), *House of Education* (Будинок виховання), *Parents Review School* (Школа для батьків)) та інших європейських країнах, які вбачали свою місію у просвіті батьків, інформуванню їх про нові підходи в освіті, надання допомоги у сімейному вихованню.

Та попри підтримку розвитку суспільного виховання, Еллен Кей була переконаною прихильницею домашнього виховання. Педагог визнавала за тогочасною педагогікою безсумнівні досягнення і вважала, що суспільство зробило значний крок вперед щодо виховання дитини. Вона писала: «... Ще ніколи, ні в яку епоху людського життя не робилося так багато для виховання дітей, як у нашу, ... батьки ніколи не ставилися так уважно до фізичних і психічних потреб дітей, ... ніколи ще не було такої свободи в стосунках батьків і дітей і такою успішною і поширеною шкільна діяльність» [3, с. 171]. Однак у всіх цих позитивних процесах, на її думку, є і зворотна сторона, а саме те, що стрімкий розвиток суспільства сприяв «бездомності» дітей. Педагог пише: «Сімейне життя робітників руйнується головним чином внаслідок зайнятості матерів поза домом, а у вищих класах – від збільшення громадських розваг і обов'язків» [3, с. 170]. Якщо жінки робітничого класу змушені йти працювати, то багато матерів із вищих класів суспільства чимало часу присвячують розвагам, зборам, лекціям та ін., а виховання дітей нав'язують нянькам і боннам.

На думку Еллен Кей, суспільні дитячі заклади не здатні замінити дитині матір та сім'ю, особливо в ранньому віці. Педагог вважала, що дитячі садки, які набували розквіту у європейських країнах, розвивають «стадність» у дітей через численні обмеження, ігри та розваги за вказівкою дорослих, імітацію трудової діяльності, що гальмує розвиток підприємливості та фантазії дітей. Вона писала: «Дитячий сад – це фабрика по формуванню дітей за готовим зразком» [3, с. 209].

Педагог завзято критикувала дитячі садки, як «неминуче зло», як місце «... дресирування, ... формування стадності в ті роки, коли тиха, прихована душевна робота так само важлива, як проростання насіння в землі... тим часом як дитячий сад є вирощуванням насіння на тарілці» [3, с. 209].

Еллен Кей обґрунтувала причини, через які, на її думку, важливо обережно масово вводити дитячі заклади для постійного перебування у них дітей і, по можливості, забезпечити дошкільне дитинство домашнім вихованням.

По-перше, дитячий садок пригнічує індивідуальність дитини, тоді як, на її думку, «початкове виховання повинно мати на меті розвиток індивідуальності» [3, с. 215]. Чим раніше дитину віддають на виховання суспільству, тим менше у неї шансів зберегти і розвинути задатки і здібності дані природою. Чим пізніше дитина зіткнеться із суспільним «гнітом» [3, с. 215], тим більшою індивідуальною стійкістю буде вирізнятися.

Домашнє виховання дозволяє враховувати природній темп розвитку дитини: «одну дитину можна почати вчити раніше, іншу пізніше; одній задовольняти жагу до знань, іншій – спрагу діяльності; сприяти фізичному розвитку...» [3, с. 213].

По-друге, на думку Еллен Кей, нормальний психічний розвиток можливий лише в умовах домашнього виховання. Замість щирої, ніжної прихильності до членів своєї сім'ї дитина змушена «вступати ... у різнорівневі стосунки», наслідком яких іноді є емоційна холодність і нездатність до глибоких почуттів і прихильності в дорослому житті [3, с. 212].

По-третє, лише сім'я здатна забезпечити дитині повноцінне трудове виховання – базових компонент виховання, необхідний для успішної соціалізації індивіда в суспільстві. «Сім'я – це природна громада, де дитина серйозно навчається суспільним обов'язкам – готовності допомогти і працювати» [3, с. 214]. Приклад батьків відіграє ключове значення у трудовому вихованні дітей, адже, «...батьки можуть скільки завгодно говорити про працю, про старанності, але коли праця батька або матері не представляється дітям, так би мовити, у формі живої дійсності, то батьки краще б зробили, якби мовчали про це» [3, с. 174].

По-четверте, за переконаннями Еллен Кей, тенденція до ранньої соціалізації нав'язує колективну моральність. Дитина, яка перебуває з раннього віку у закладі дошкільної освіти схильна до колективних шаблонів поведінки, часто не має власних переконань, у критичних ситуаціях не здатна до прояву своїх кращих особистісних якостей.

Отже, Еллен Кей була переконана, що перевага суспільного виховання дітей зменшує вплив сім'ї на розвиток дитини. На її думку, лише сім'я може забезпечити повноцінний розвиток дитини дошкільного віку, розвиток її індивідуальності, забезпечити психічне здоров'я, повноцінне трудове та моральне виховання. Тому педагог доводила важливість ролі матері, батьківського впливу на формування особистості дитини.

Еллен Кей актуальним вважала формування нового покоління матерів, які забезпечать гідне виховання «нової людини з новими думками і вчинками». Мати, на думку педагога, повинна повністю присвятити себе дитині та до 12 років виховувати її вдома, однак відповідальність за щасливе дитинство лежить не лише на батьках, але і на державі.

Тому, як лідер жіночого руху, акцентувала увагу на головному призначенні жінки – народженні здорової дитини та забезпеченні щасливого дитинства дитині. Вона вважала, що свобода жінки закінчувалася там, де починається свобода її дитини. Тому суспільство повинно оберігати «святість стосунків між матір'ю та дитиною» [4, с. 16] та законодавчо закріпити першочергове значення материнства, створити закони по охороні материнства та дитинства.

Еллен Кей виступала за «державну субсидію» на утримання матері та дитини до трьох років та обов'язкове медичне обстеження під час вагітності [4, с. 47–48]. Таким чином, педагог наголошувала на звільненні жінки не від сім'ї, а для сім'ї. Вона привертала увагу на важкі умови праці жінок на підприємствах писала про важкі їх наслідки для здоров'я та вимагала нових законів які б регулювали жіночу працю (рівну з чоловіками оплату праці, восьмигодинний робочий день, заборону на нічну та важку роботу).

Еллен Кей та її праця «Століття дитини» сприяли розповсюдженню ідей щасливого дитинства, розвитку індивідуальності особистості, потреби охорони материнства та дитинства серед широкого кола педагогів та батьків європейських країн. Педагогічні ідеї шведського педагога мали великий вплив на розвиток європейської системи освіти ХХ ст.

Подальшого дослідження потребують погляди педагога на права дітей, вимоги до початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончар І. Розвиток теорії вільного виховання у зарубіжній та вітчизняній педагогічній думці кінця ХІХ – першої половини ХХ століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань, 2012. Вип. 43. С. 216–220.
2. Квас О. В. «Століття дитини» та принципи нової педагогіки Еллен Кей. *Педагогічні науки*. 2011. Вип. 97. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5276/1/Kvas.pdf> (дата звернення: 1.11.2019).
3. Кей Еллен Век ребенка / Эллен Кей. Москва: В. М. Саблин, 1906. 303 с.
4. Кей Эллен Мать и дитя / Эллен Кей; пер. И. Броунштейна. СПб: Чумаков, 1908. 79 с.
5. Михайлова М. В. Педагогические идеи Эллен Кей и их реализация в современном образовании: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Чебоксары, 2006. 192 с.
6. Mia Leche-Löfgren Ellen Key: Hennes liv och verk. Natur och Kultur, 1930. 224 s.

REFERENCES

1. Honchar I. (2012). Rozvytok teorii vilnoho vykhovannia u zarubizhnii ta vitchyzniani pedahohichnii dumtsi kintsia kintsia XIX – pershoi polovyny XX stolittia. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly*. Uman, *Issue 43*, 216–220 [in Ukrainian].
2. Kvas O. V. (2011). “Stolittia dytyny” ta pryntsyipy novoi pedahohiky Ellen Kei. *Pedahohichni nauky*. Issue 97. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5276/1/Kvas.pdf> [in Ukrainian].
3. Kej Ellen Vek rebenka. (1906). Moskva: V. M. Sablin [in Russian].
4. Kej Ellen Mat i ditja. (1908). Per. I. Brounshtejna. SPb: Chumakov [in Russian].
5. Mikhajlova M. V. (2006). Pedagogicheskie idei `llen Kej i ikh realizatziya v sovremennom obrazovanii. *Candidate’s thesis*. Cheboksary [in Russian].
6. Mia Leche-Löfgren Ellen Key: Hennes liv och verk. Natur och Kultur. (1930) [in German].